

Salgın Sürecinde Değişen Taziye Ritüellerinin Toplumsal Yaşama Etkisi¹

The Effect of Changing Condolence Rituals on Social Life During the Epidemic

<p>Serenay SEZEN Sociology Science Expert ,Van, Türkiye Sosyoloji Bilim Uzmanı, Van, Türkiye ORCID: 0000-0002-9381-8981 Email: serenay.demirkoc@gmail.com</p>	<p>Fatma GÜNGÖRER Assist. Prof, Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Letters, Van, Türkiye Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Van, Türkiye ORCID: 0000-0003-1621-3775 Email: fatmagungorer@yyu.edu.tr</p>
--	---

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Sezen, S. and Güngörer, F. (2023). The Effect of Changing Condolence Rituals on Social Life During the Epidemic. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 61, 161-190

Sezen, S. ve Güngörer, F. (2023). Salgın Sürecinde Değişen Taziye Ritüellerinin Toplumsal Yaşama Etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 161-190

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 27 February/Şubat 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 18 September/Eylül 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 September/Eylül 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September/Eylül

Issue/Sayı: 61 **Pages/Sayfa:** 161-190

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Serenay Sezen/Fatma Güngörer).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

¹ Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 24.06.2022 tarihinde onaylanan "Covid-19 Sürecinde Yapılan Taziye Ritüelleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Van Kent Merkezi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiş ve Proje ID 9552 ve SYL-2021-9552 Proje koduyla YYÜ BAP Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Öz

Ölüm, her toplumda görülen ve inanç sistemlerine göre farklı yaklaşımları olan sosyolojik bir olgudur. Ölümden sonraki sürecin belirsizliği, toplumların ölüm ritüellerine ilişkin farklı pratikler geliştirmesine neden olmuştur. Türkiye’de birincil ilişkilerin hâkim olduğu özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde ölümden sonra yapılan ritüeller, gündelik pratikten öte kültürel bir aidiyetin de göstergesi olmaktadır. 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınında, toplum sağlığı açısından risk oluşturan kalabalık grupların tüm etkinlik ve oluşumları sağlık tedbirleri kapsamında yasaklanmıştır. Bu durum, özellikle aşiretlerde görülen kalabalık taziye ve yemek toplantılarının düzenlenmesini de sekteye uğratmıştır. Bu çalışma, taziyelerin önemli bir değer olarak kabul edildiği Van kentinde, ölüm olgusu ve yas tutma süreçlerinin, aşiretler özelinde sosyal ilişkileri ve toplumsal yaşamı ne yönde etkilediği ve taziye geleneğine yüklenen anlamın bu süreçle birlikte nasıl bir değişime uğradığını konu edinmektedir. Bu bağlamda nitel bir araştırma olarak yürütülen çalışmada salgın nedeniyle birinci derece yakınına kaybeden ve çoğu bir aşiret mensubu olan 15’i kadın, 15’i erkek olmak üzere toplam 30 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucu sosyo-kültürel bağların oluşturduğu sıkı örgütlenmenin, toplum sağlığına yönelik ciddi tehditleri ve ölüm riskine rağmen salgına karşı bir direnç geliştirdiği ve taziyelerin güç koşullarda bile olsa yas sürecine ilişkin uygulanması gerektiği düşünülen toplumsal ritüeller olmaya devam ettiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Salgın, ölüm, ritüel, geleneksel kapalı toplum, taziye

Abstract

Death is a sociological phenomenon seen in every society and has different approaches according to belief systems. The uncertainty of the process after death has led societies to develop different practices regarding death rituals. In Turkey, especially in the Eastern and Southeastern regions where primary relations are dominant, rituals performed after death are not only a daily practice but also an indicator of cultural belonging. During the 2019 Covid-19 pandemic, all activities and formations of crowded groups that pose a risk to public health were banned within the scope of health measures. This situation has also disrupted the organization of crowded condolence and dinner gatherings, especially in tribes. This study focuses on how the phenomenon of death and mourning processes affect social relations and social life in the city of Van, where condolences are considered an important value, and how the meaning attributed to the condolence tradition has changed with this process. In this context, in this qualitative study, face-to-face interviews were conducted with a total of 30 people, 15 women and 15 men, most of whom were members of a tribe, who lost their first-degree relatives due to the pandemic. The results of the research revealed that the tight organization formed by socio-cultural ties has developed a resistance against the pandemic despite the serious threats to public health and the risk of death, and that condolences continue to be social rituals that are considered to be necessary for the mourning process, even under difficult conditions.

Keywords: Epidemic, death, ritual, traditional closed society, condolence

Giriş

Ölüm, hem kişisel hem de toplumsal bir etkiye sahip olması nedeniyle sosyolojik açıdan incelenmesi gereken bir olgudur. Ölüm, bireyin bu dünyadaki yok oluşunu temsil etmekle beraber geride kalan insanlar için de baş edilmesi gereken zorlu bir süreç dolayısıyla toplumsal bir etkileşime yol açmaktadır. Toplum içerisinde yarattığı bu etkileşime bağlı olarak her toplumda ölümden sonra gerçekleşen farklı birtakım uygulama ve ritüeller görülmektedir. Ölüm sonrası defin ve yas süreçleri, toplumların sosyal ve kültürel yapısına özgü alışkanlık ve değerleri yansıtır. Ölüm olgusu etrafında şekillenen inanç ve pratikler, farklı kültürlerle göre değişebilen ölüm sonrası uygulamaları içerir. Bu bakımdan dinler ve sosyal yapılar, ölümlle ilgili farklı ritüellere sahiptir. Ritüeller, geçmişin belleğini gelecek kuşaklara aktarmaya yarayan, dini ve kültürel yapıya özgü uygulamaları olan eylemlerdir. Ritüeller, kutsal ve dini anlam ifade etmenin yanı sıra gündelik yaşam içerisinde din dışı boyutlarıyla da ele alınabilir. Bireylere toplumsallaşma alanları sağlaması açısından ritüeller, uzun yıllardır insan yaşamının bir parçası olarak görülmektedir. Özellikle geleneksel kapalı toplumlarda uygulanan ölüm sonrası taziye ritüellerinin, bu sosyalleşme ve dayanışma ağlarından biri olarak önemini korumaya devam ettiği bilinmektedir.

Kent yaşamına yönelik sosyolojik bakışın önemli pratiklerinden biri olan taziye ritüelleri, toplumun gündelik yaşamının incelenmesi açısından aracı bir görev üstlenmektedir. Taziye geleneği açısından ele alındığında ritüeller, ölümü kabullenmenin yanı sıra bireyler arası sosyal destek sağlaması ve ölümden sonra aile ve yakın çevrenin yaşadığı zorlu süreci kolaylaştırması açısından da önemli bir işlev görmektedir. Geleneksel kapalı toplumlarda sosyal dayanışma için artı bir değer atfedilen taziye ritüelleri, toplumun gündelik yaşamına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Bunun yanında toplumsal yaşamda görülen birtakım değişimler, toplumsal olgu ve ritüellerin işleyişini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle doğal afet ve salgın gibi toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkileyen olağanüstü durumlar, sosyal olgulara yönelik bakış açısını ve toplumsal ritüellerin uygulanmasını değişime uğratmaktadır.

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan ölümcül Covid-19 virüsü, toplumsal açıdan birçok alanda olduğu gibi ölüm olgusuna ve ölümden sonra gerçekleştirilen yas ve taziye süreçlerinde de birtakım değişimlere neden olmuştur. Pandemi döneminin neden olduğu etkiler ve sonraki süreçte toplumda kalıcı olarak ortaya çıkan değişiklikler yeni normal olarak adlandırılan bir sürece işaret etmektedir. Bu çalışmada, Covid-19 dönemiyle ortaya çıkan yeni normalde kent yaşamında, ölüm olgusunun, yas tutma süreçlerinin ve taziye ritüellerinin kültürel ve sosyal ilişkiler bağlamında ne tür değişikliklere uğradığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Kent yaşamı içinde ölüm olgusu ve ölüme ilişkin ritüellerin gözlemlenmesi, ölümün değişen toplumsal koşullara göre incelenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın konusu olan Van kenti ve Van'da yaşayan aşiretler için taziyeler, hem bir toplumsallaşma aracı olması hem de birincil ilişkilerin yeniden inşası bakımından önemli bir olgudur. Özellikle geleneksel kapalı toplum örgütlenmelerinde sosyal ilişkilerin yoğun bir şekilde yaşandığı taziyeler, aşiret mensupları arasında birlik, dayanışma ve güç göstergesi olarak da kabul edilmektedir. Van kenti ve Van'da yaşayan aşiretler için ölümden sonra gerçekleşen taziyeler dini bir ibadet gibi bireyin yerine getirmesi gereken önemli bir görev ve sorumluluk alanıdır. Taziyeler, özellikle aşiretlerde ölüye saygı ve ölen kişinin anısını yaşatmak adına yapılması beklenen en önemli son görevlerden biri olarak kabul edilir. Toplumsal dayanışmanın önemli bir göstergesi olan taziyeler, Covid-19 döneminde toplum sağlığı açısından bir tehdit olarak görülmüş ve kalabalık grupların bir araya geldiği tüm etkinlikler yasaklanmıştır. Taziye geleneğinin askıya alınması bölgede gizli taziyelerin düzenlenmesine neden olmuştur. Covid-19'un tehdit olarak görülmesinden kaynaklı toplumsal yaşamın değişime uğraması toplumsal değer olarak kabul edilen taziye ve kalabalık yemek toplantılarının da yasaklanmasına yol açmıştır. Gündelik yaşamda alışlageldik bir durum dışında gelişen bu değişim, sosyolojik açıdan araştırmaya değer bir konu olarak görülmüştür.

Bu çalışmada, Covid-19'un gündelik yaşamdaki ölüm olgusu ve taziye ritüellerinde meydana getirdiği değişim ele alınarak özellikle aşiretlerde ve kalabalık aile geleneğine sahip insanların yaşamında nasıl bir etkisi olduğuna yönelik bazı sonuçlara varılmaktadır. Böylece toplumun geleneksel yaşamının bu süreçten nasıl etkilendiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda araştırmamanın ana problemini "Covid-19 salgını Van'daki taziye ritüellerinde ne tür değişikliklere yol açmıştır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemlerinde ise Van kent merkezinde; bireylerin taziye ritüellerine nasıl bir anlam yüklediği, salgından önce taziye ritüellerinin nasıl gerçekleştirildiği, salgın sürecinde taziye ritüellerinin nasıl gerçekleştirildiği, bu süreçte yapılan taziyelerde ne tür önlemler alındığı, salgın sürecinde taziye ritüelleri ile ilgili alınan tedbirlere karşı bakış açısının ne yönde olduğu, taziyelerin cezai işleme tabi tutularak yasaklanmasına toplumun bakış açısı ve salgın sürecinde yakını kaybeden bireylerin sosyal çevreleri tarafından taziye amacıyla ziyaret edilememesini nasıl değerlendirdikleri ele alınacaktır.

Nitel araştırma tekniğiyle yürütülen bu çalışmada, Van'da yaşayan bireylerin taziye geleneğine ve ölüm olgusuna yükledikleri anlamın Covid-19'la birlikte ne tür değişikliklere uğradığının analizi yapılmaktadır. Van kentinde taziye kültürüne ilişkin gerçekleştirilen bu nitel çalışmada hazırlanan görüşme formu 15'i kadın, 15'i erkek olmak üzere salgın sürecinde yakını ölen toplam 30 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, alınan tüm tedbir ve uyarılara rağmen mevcut yaptırımların, hem salgın hem de yeni normal olarak değerlendirilen salgın sonrası dönemde taziyelerin düzenlenmesini tamamen engellemediği ve mevcut kısıtlamaların ölen kişinin yakınları üzerinde olumsuz bir etki yarattığı yönündedir. Bu durum, taziye geleneğinin özellikle geniş aile geleneğinin yaygın olduğu aşiretlerde gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

1. Ölüm Olgusu

Gerek biyolojik gerekse varoluşsal yaniyla ölüm, yaşanan maddi dünyayı geride bırakmak anlamına gelmekte ve bir yok oluşu simgelemektedir. Ölüm, doğum gibi toplumda kabul gören doğal bir süreç olmasına rağmen doğuma kıyasla kabullenmesi zor olan bir gerçekliktir (Turhan, 2021, s. 87). Ölüm, vücut fonksiyonlarının sona ermesi nedeniyle insan yaşamının son evresi olarak kabul edilir. Toplumlar farklı dönemlerde ölüm olgusuna ve ölümün anlamına yönelik değişik tutum ve davranışlar geliştirmiştir. “Bu konuda yapılan araştırma sonuçları, bireylerin ölümü anlamlandırma şekillerinin toplumlara göre daha çeşitli ve farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; kimi insanlar ölüm kavramını hatırladıkça yoğun bir duygusal sarsıntı yaşarken kimileri ölümün varlığını duygusal çöküntülerden kurtuluş olarak görmektedirler. Yine toplumsal anlamlandırma ile paralellik gösteren bir diğer yaklaşımda, kimi bireyler ölümü yok oluşun mutlak hali olarak değerlendirirken kimileri yeni ve sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak görürler. Bu gibi değerlendirmelerin çeşitliliği bireylerin, toplumun değer yargılarından etkilenmelerinin yanı sıra ölüme olgusuna ilişkin kendi değer yargılarının ve muhakeme yeteneklerinin olması ile açıklanabilir (Yakit, 1993, s. 85).

Ölüm, bazı inanç sistemlerine göre bir yok oluş ve yaşamın sonu olarak değerlendirilirken bazılarında ise geçici olarak bu dünyadan ayrılma, tekrar dünyaya gelme ve bir yeniden diriliş durumudur. “Ölüm farklı dinlerde farklı anlamlar ifade etmektedir. Yahudilikte ölüm ağır bir ceza ve korkunç bir gerçek; Hristiyanlıkta ölüm sadece bedenin kaybı ve hayatın daha güzel bir şekle bürünmesi; Müslümanlıkta ise insan ruhunun bedenden ayrılarak Allah katına yükselmesi olarak değerlendirilir” (Karakuş, Öztürk, Tamam, 2012, s. 44). Farklı dinlerde ölüm düşüncesi ve ölüme dair duyulan korku hissini dini yaşamı etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ölümü yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul eden dinlere mensup bireylerin hayatı daha kurallı ve nizami yaşayacağı belirtilirken, ölümü bir son olarak gören dini yapı içindeki bireylerin herhangi bir öte âleme ulaşma düşüncesi içinde olmadığından daha serbest davranışlar sergileyeceği belirtilmektedir (Zafer, 2019, s. 74). Bu durum, hem ölüm olgusunu kabullenme hem de ölümden sonra gerçekleştirilecek uygulamalar açısından inanç sistemlerinin farklı tepkiler geliştireceğini göstermektedir.

Sosyal bir varlık olan insan bir yakını ya da tanıdığını kaybettiğinde derin bir üzüntü duyar. Bu üzüntünün, ölüm gerçeğini değiştiremeyeceğini bilir. Ölüme çare bulamayan birey, ölüm karşısındaki tavrını farklı yollarla ortaya koymaya çalışır (Saraç, 2021, s. 239). Bahsedilen bu yollar halk arasında ölüme yönelik gerçekleştirilen gelenek ve ritüeller olarak bilinmektedir. Ölüm gerçeğini değiştiremeyen birey ölüm olgusunun acı gerçeği karşısında toplumsal birtakım uygulamalarla kendini telkin ve teselli etmeye çalışır. Bireyler ortak toplumsal pratikler ve semboller sayesinde kolektif bir bütünlük sağlar. Ölüme yönelik toplumsal algı, dinlerin kolektif yapı üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Toplumda kolektif bir bütünlük sağlayan dinler hem ölüme yükledikleri anlam açısından farklılık gösterir hem de ölüm karşısında geliştirdiği telkin ve öğretilerle toplumsal yaşayışa yönelik birtakım yargılara ulaşmamızı sağlar.

Durkheim ideolojisinde din olgusu bireyler için toplumsal birlik sağlayıcı bir görev üstlenir (Yenen, 2015, s. 446). Durkheim, “dini ele alış biçiminden hareketle ölümü de toplumsallaştırmakta ve kutsallaştırmaktadır. Sonrasındaki belirsizlik nedeniyle insanlar ölümü, ritüellerle ve ölüm üzerine gerçekleştirdikleri pratiklerle anlamlandırmaya çalışmaktadır” (Balık, 2019, s. 7). Özellikle ilk insan topluluklarında ölüm, mistik bir olgu olarak kabul edilmiş ve etkilerinden kaçınılmaya çalışılmıştır. Ölümle hayat iç içedir çünkü doğa şartları, av sırasında ya da düşman kabileler tarafından her an ölmek mümkündür. Bu anlamda ölüleri defnetme, ölümler için yapılan ritüeller veya ölüm tanrısına zarar görmemek için sunulan kurbanlar yer almaktaydı. Geleneksel toplumlarda ölüm mistik anlamını devam ettirmeye ve ölümün oluşturduğu boşluğu doldurmak için geleneksel törenlerin düzenlenmeye devam ettiği görülür. Ancak kesin çizgilerle ayrılan statü ve roller kaybın boşluğunu doldurmaya ve yapılan merasim ve törenlerle acının paylaşılmasını gerektirir. Bu anlayış temelde insanların korkuyla ve bilinmeyenle baş edebilmesi için ölümün Tanrısal bir gerçeklikle ilişkilendirilmesinden kaynaklanır (Sağır, 2013, s. 213-214).

Ölüm karşısında verilen tepkiler yaşanan toplumla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır çünkü toplumlar, inanış biçimlerine ve toplumsal değerlerine uygun bir yaşam biçimi benimsemektedir. Ölüm olgusu, modern ve geleneksel toplumların inanç, kültür ve pratiklerine göre farklı şekillerde algılanmakta, ölüm ve yas ritüelleri de buna bağlı olarak değişmektedir. Geleneksel toplum anlayışında ölüm ve hayat iç içe iken modern anlayışta, ölümün hayattan dışlandığına rastlanmaktadır. Geleneksel hayatta ölüm ve yaşamın iç içe kabul edildiği ve bu nedenle mezarların evlerin bahçelerine veya mahalle aralarında olabileceği belirtilmektedir. Modern toplum yaşamında mezarlıkların ve ölüm olgusunun gündelik hayatın ve şehrin dışına doğru itildiği ve dolayısıyla ölümün de gündelik hayattan uzaklaştırıldığına dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illeri hem daha kapalı bir yaşam sürdükleri hem de geleneklerin daha yoğun yaşatıldığı bir bölge olması nedeniyle ölüm ve defin adetleriyle ilgili gelenekler hüküm sürmeye devam etmektedir (Ünal, 2011, s. 123).

2. Geleneksel Kapalı Toplum ve Bir Örgütlenme Modeli Olan Aşiretler

Geleneksel kapalı toplum, “modern sanayi öncesi dünyanın toprağa bağlı kırsal yanını temsil” (Aysoy, 2003, s. 22) eden ve genellikle Batı dışı toplumlar için kullanılan bir kavramdır. Değişim ve yeniliklere görece kapalı bir toplum modeli olan geleneksel kapalı toplum Popper’a göre “üyelerinin hısımlık, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri, ortak sevinçleri ve ortak kaderleri paylaşma gibi yarı-biyolojik bağlarla birbirine tutunmuş yarı-organik bir birim” (2010, s. 227) olduğu için bir kabileyi andırır. “Kapalı bir toplumsal münasebet, tekelleştirilmiş imkân ve fırsatlarını öncelikli olarak kendi mensuplarına sunar” (Weber, 2007, s. 86). Bu nedenle bu tip toplum yapılarında biz duygusu hâkimdir ve cemaatin ortak menfaati, bireyin kişisel menfaatinden önce gelir. Geleneksel kapalı toplum, Tönnies’in klasik toplum sınıflamasında yer alan cemaat ve cemiyet ayrımında cemaate karşılık gelmektedir. Cemaat, tartışmalı bir kavram olmakla birlikte basit şekliyle “bir yerde birlikte yaşayan, ortak ilgilere sahip, birbirleriyle

sistemantik etkileşim içinde olan insan gruplarını betimler” (Giddens ve Sutton, 2016, s. 227).

Bir sosyal örgütlenme biçimi olan ve Tönnies tarafından sistematikleştirilen cemaat kavramı, modern öncesi toplumları betimleyen ve bireyleri arasında kan bağı ve akrabalık ilişkilerine dayalı geleneksel kapalı toplumları ifade etmektedir. Referansını geleneksel yaşam biçimi, örf, adet ve din olgusunun belirlediği bu toplum yapısında bireyler geçmişten devraldıkları davranış biçimleri ve alışkanlıklarını sürdürerek kuşaklar arası aktarımını sağlar. “Cemaat yerlere göre hacmi değişik, belirli bir coğrafi bölgede oturan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevî dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan cinsten bir zümredir” (Gezgin, 1988, s. 185). Ortak duygu ve düşünceler etrafında birleşen aynı geleneğe bağlı insanların bir araya gelerek oluşturdukları gruplardır. Toplumsal ilişkiler şeffaftır. Toplumsal dayanışma, birlik ve beraberliği sağlayan özelliklere sahiptir. “Ortalama bir cemaat mensubu cemaatin ortak amacını gerçekleştirmeye çalışırken tabii olarak cemaatdaşları ile çok güçlü dostluk ve arkadaşlık münasebetleri tesis edebilmektedir” (Gezgin, 1988, s. 188). İnsanlar toplumsal bir sözleşmeyle değil insan yaşamının doğal bir tezahürü olarak cemaati oluşturmaktadır. Aşiretler de cemaatler gibi geleneksel kapalı toplumların karakteristik sosyal örgütlenme biçimlerinden biridir.

Aşiretler, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde geçmişten bu yana varlığını sürdürmeye devam eden ve kan bağına dayalı bir sosyal örgütlenme biçimidir. Bruinessen (2011, s. 82) aşireti, “gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birim” olarak tanımlar. Aşiret türü toplumsal ve siyasal örgütlenmeler; ekonomik ihtiyaçların karşılanması, dış tehlikelere karşı can güvenliğinin sağlanması gibi gereksinimler sonucu oluşturulmuş organizasyonlardır. Barınma, can güvenliği ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortak bir kimlikle hareket ederler (Uluç, 2010). Kişinin kimlik oluşumunda mensup olduğu aşiretin ortak değerler üzerinden ürettiği kolektif bilincin etkisi görülür. Bu durumda “bir aşirete mensup olmak, belli bir sınıflandırma, baba soyuna, meskene, ortak kültüre ve tarihsel öneme dayanmaktadır” (Heckmann, 2012, s. 147).

Aşiret yapılarında ortak savunma ve saldırı gücü geçmişten bu yana birliktelik ve dayanışmayı sağlayan özelliklerdir. Biz duygusunun hâkim olduğu bu tip oluşumlarda özellikle kalabalık grupların katılım gösterdiği düğün ve taziye gibi etkinlikler, aşiretlerin gücünü ve dayanışmasını temsil eden önemli sosyal organizasyonlar olarak dikkat çekmektedir. Modern toplumsal etkilerle birlikte tamamen çözülmesi beklenen aşiret geleneklerinin değişen toplumsal yapıyla birlikte zamanla dönüştüğü ve teknolojik yeniliklere eklenerek uyum sağladığı görülmektedir. Günümüzde medya araçlarının yaygın kullanımıyla birlikte sosyal ağlar üzerinden dayanışmasını korumaya çalışan aşiretlerin, aşiret kimliğini e-aşiret kavramı üzerinden yeniden ürettiği görülmektedir. Gündelik yaşamın her alanında aşiretine dair bilgi edinecek bir sosyal ağ platformunun (facebook, twitter, whatsapp vb.) olması, aşiret üyeleri arasındaki iletişimin

sürdürülmesini, bireyin aşiretine karşı duyduğu aidiyet ve aşiret kimliğinin yeniden inşasını sağlamaktadır. Aşiretler, sosyal medya ağları ile gündelik hayatın içinde yaşanan bayramlaşma, düğün, ölüm ve taziye gibi dini ve toplumsal etkinliklere kısa sürede erişim sağlayarak örgütlenebilmektedir (Biçim, 2021).

“Sosyal yapısındaki çözümlenmeyle birlikte günümüzde aşiret yapılanmasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde varlığını sürdürmeye devam ettiği” (Subaşı, 2003, s. 44) bilinmektedir. “Aşiret bağının birçok alanda etkili olmaya devam ettiği bölgede, akrabalık; bireyleri kuşatan geniş bir tutunum düzeneği ve sosyal dayanışmanın temel bağlamıdır” (Ökten, 2009, s. 99). Bu çalışmaya konu olan Van kent merkezi dâhil Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki birçok ilde varlık gösteren aşiretlerin en görünür oldukları alan, kalabalık gruplar halinde örgütlendikleri ve aşiret kimliğinin yeniden ürettiği sosyalleşme alanları olan taziye ritüelleridir. Taziyelerde kalabalık insan gruplarının toplu kıldıkları cenaze namazları, kalabalık grupların cenaze evi veya taziye çadırlarında bir arada ve yakın mesafede oturması, gelen ziyaretçilere üç veya yedi gün boyunca yemek dağıtılması, aşiretin büyükleri ve aşirete mensup geniş ailelerin önemseydiği etkinliklerdir. Taziye masraflarının aşiretin ileri gelenleri ve üyeleri arasında paylaşıldığı, bu süreçte yapılan masrafların kişilere pay edilerek herkesin geliri ölçüsünde taziye sahibine ekonomik destek sağladığı belirtilmektedir. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada (Erdoğan, 2017) bir aşiret temsilcisinin taziye yemeklerine ilişkin yaptığı yorum dikkat çekicidir:

Bizim cenazelerimizde aşiretimizden her köyden gelenler oluyor. Binlerce kişi oluyor ve hepsine de yemek yediriliyor. Mesela o cenaze sahibi tek başına ne yapsın? Biz imece usulüyle kendi aramızda diyoruz ki bir fabrikayla (yemek fabrikası) anlaş. Üç gün sürekli gelen insanlara yemek yedirin. Yemek yendikten sonra hesabı çıkar, o hesabı imece usulüyle kimin üzerine ne gittiyse biz onu birbirimize destek çıkıyor, veriyoruz yani. Öyle olmasa adam zaten ölmüş, gitmiş. 15- 20 bin parayı nereden verecek? (Erdoğan, 2007, s. 78).

3. Toplumsal Bir Ritüel: Taziye

Taziye kavramı, her toplumda farklı uygulama şekilleri olan ve en genel anlamda ölen kişinin ailesi ve çevresi tarafından acının ortak paylaşımı olarak ortaya çıkan yas tutma ritüelleridir. Durkheim, toplumların ölüm sonrası gerçekleştirmiş oldukları tören ve ritüellere bakarak toplumun kültürü ve yas tutma şekillerini değerlendirmiştir. Durkheim’a göre yas acının ortak paylaşımıdır. Bireyin ölüm sonrasında yas törenlerinde bir arada bulunması ve yas tutma süreci bireye toplumsal bir sorumluluk olarak yüklenmiştir.

Durkheim yası sadece ölen kişinin sevdiğinin ya da yakınlarının yaşamış olduğu bir durum olmaktan ziyade toplumun dayattığı bir sorumluluk olarak da değerlendirir, birey kendini yas tutmak zorunda hisseder. Ortak bir bilinç oluşturması dolayısıyla yas ilkel toplumlardan bu yana görülen bir etkinliktir (Erbuğ, 2021, s. 48).

Yas evreleri varlığını farklı ritüellerle ortaya koyar. Ritüeller ortak duygu ve düşünceler etrafında toplanılmasını sağlar. Toplumsal bilincin oluşmasına katkı sunan ritüeller, benzer duygu ve düşünce biçimleriyle geçmişle şimdi arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu duygular olumlu ya da olumsuz olarak ayrılmaktadır. Ölümle birlikte bireylerde meydana gelen olumsuz duygular yas sürecinin en görünür olduğu taziyeler aracılığıyla yaşanmaktadır. Taziye kavramı, geleneksel toplumlarda ölen kişinin yakınları ve çevresi tarafından ölüm sonrası hissedilen duyguların ortak paylaşımı ve dayanışma ortamlarıdır. Ölü için düzenlenen taziye ritüelleri, yas tutan bireylerin dayanışma için bir arada bulunduğu ortamlardır.

Taziye kelime anlamı olarak, “felaketli hallerde, üzüntüyü azaltacak sözler söyleme, yakını ölen kimseye teselli sözleri söyleme, başsağlığı dileme” (Doğan, 1996, s. 1052) şeklinde tanımlanır. Yakını kaybeden birey derin bir üzüntü yaşar. Bireyde oluşan bu üzüntü durumu geleneksel toplumlarda gündelik hayatın bir parçası olan taziye geleneğiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Taziyeler; başsağlığı dileme, toplumda yakını kaybeden insanların üzüntüsünü hafifletme, birlik ve beraberlik sağlayarak yas sürecini daha az sancılı şekilde yönetmeye yönelik ritüellerdir. Bireyler taziye sürecinde ölen kişinin yakınlarını ziyaret ederek çoğunlukla manevi, bazı durumlarda ise maddi destek sağlamaya çalışmaktadır. Taziye, geleneksel toplumun inanç sistemi ve kültüründen esinlenerek oluşturulan ritüellerle birlikte bireyi son yolculuğuna uğurlama olarak değerlendirilmektedir. Ölünün geride kalan yakınları tarafından dini ve kültürel değerlere uygun şekilde defnedilmesi ve uğurlanması ölüye karşı yerine getirilmesi gereken son bir görev olarak görülmektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan taziyeler, bir toplumsallaşma ve dayanışma alanı olarak sosyal yaşamın görünür olduğu alanlardır ve yapısı gereği gündelik hayata eklenilerek koşullara göre değişime uğrayabilirler.

Toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın önemli unsurlarından olan taziye tören ve uygulamaları, bir toplumda toplumsal yapının aynası gibidir. Bu tür tören ve uygulamalara bakarak toplumun yapısı hakkında bazı bilgilere ulaşılabılır. Geleneksel toplumsal yapının etkili olduğu toplumlarda bu törenler, bütün toplum bireyleri için gündelik yaşamın önemli bir parçasıdır (Abuzar, 2010, s. 268).

Taziyeler, içinde yaşanan toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili önemli veriler sunmaktadır. Geleneksel toplumlarda taziyelerin bir dayanışma alanı ve toplumun kültür taşıyıcısı olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki geleneksel yapıda taziye ritüelinin genel safhalarına bakıldığında; ilk olarak bireyin öldüğü hastane, ev veya farklı bir ortamdan alınıp camiye götürülmesi, burada ölünün yıkanması ve camide cemaatle kılınan cenaze namazının ardından uygulanan mezarlık ve defin işlemleri yer almaktadır. Cenazenin defnedilmesiyle birlikte taziye ritüellerinin bir sonraki safhası başlamaktadır. Bu aşamada akraba, komşu ve yakın çevreden insanlar sosyal ve psikolojik destek vermek amacıyla ölen kişinin evinde veya taziye sahiplerinin uygun gördüğü farklı bir mekânda toplanarak bir araya gelmektedir. Bu fiziki mekânlar, bazen ev bazen cami bazen de belediyelerin cenaze sahipleri için tahsis ettiği taziye evleri veya taziye çadırları olmaktadır. Bu alanlarda bireyler, taziye süreci

tamamlanincaya kadar ölü evine maddi ve manevi destek sağlamak amacıyla bir araya toplanmaktadır.

Taziyelerde ölen kişinin hayrına kabul edilmesi amacıyla birtakım ikramlarda bulunmaktadır. Özellikle aşiret gibi kalabalık aile örgütlenmelerinde yemek, çay vb. ikramlıklar taziyelerin önemli bir parçasıdır. Bu ikramlıkların servis edilmesi sürecinde görev dağılımı devreye girmekte, genç bireyler hizmet kısmında yer alırken orta yaş bireyler gelen ziyaretçilerin karşılanması ve uğurlanması ile ilgilenmektedir. Yaşlılar ise ziyaretçilerin başsağlığı dileklerini kabul etmek amacıyla oturma düzeninin sabit bir konumunda yer almaktadır. Toplanılan kalabalık taziye alanlarında dualar ve sureler okunmakta ve ölen kişinin adı verilerek başlanmaktadır (Parin, Bilgili ve Menak, 2010). Yapılan bu uygulamaların ortak amacı, ölümün yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilmesidir ve bu nedenle halk arasında ölen kişinin nasıl uğurlandığı çok önemlidir. Ölü bu dünyadan nasıl uğurlanırsa ahiret hayatında da aynı şekilde karşılanacağı kanısı hâkimdir. Taziye ritüelleri, ölen kişiye karşı yerine getirilmesi beklenen en önemli son görev olarak kabul edilmektedir. 2019 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan ve Türkiye’de binlerce kişinin ölümüne yol açan Covid-19 virüsü, özellikle bu çalışmaya konu Van’da kalabalık grupların katılım gösterdiği taziyelerin genel işleyişini sekteye uğratmış ve binlerce insanın, ölen yakınına karşı son görevini yerine getirememesine neden olmuştur.

4. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma; ölümün toplumsal hayattaki yerinin, ölüm algısının ve taziye ritüellerinin, Covid-19 salgını döneminde Van kent merkezinde kalabalık taziye geleneğine sahip olan aşiret üyeleri arasında nasıl bir değişikliğe uğradığını sosyolojik bakış açısıyla ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Patton’a (1987) göre görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun bakış açısını anlamaktır. Görüşme yoluyla, deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenemeyeni anlamaya çalışırız (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme tekniği, görüşmecileri anlamayı ve anlam dünyalarına ulaşabilmeyi sağlamaktadır. Bu sayede görüşmecilerin salgın sürecinde ölüm olgusuna yükledikleri anlam ve bakış açısını ortaya koymaya yönelik değişen taziye ritüelleri hakkında derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın deseni fenomenolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşımla; sosyal dünyayı anlamak için bireylerin araştırma konusuna yüklediği anlamlar sisteminin kavranması gerekir. Bu yaklaşımla bireyler, sosyal dünyalarını kendi öznellikleri ile yeniden inşa ederler (Kümbetoğlu, 2012).

4.1. Araştırmanın Evreni ve Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Van Kent merkezinde yaşayan ve Covid-19 salgını döneminde birinci derece yakınıni kaybeden taziye sahibi bireylerin tamamı oluşturmaktadır. Bireylerin salgın döneminde yapılan taziyelerde meydana gelen değişim ve dönüşümleri ve taziye sahibi bireylerin ölüm algılarının ne yönde değiştiğini ortaya koyabilmek amacıyla araştırmanın çalışma grubu salgın nedeniyle birinci derece yakınıni kaybeden

15'i kadın, 15'i erkek toplam 30 kişiden oluşmaktadır. Çalışma grubunun sayısı, araştırma problemlerine ilişkin ayrıntılı bilgiye ulaşıldığı ve çalışmanın doyuma ulaştığı düşünülen sayıya göre belirlenmiştir. Görüşmeler 2020 yılının Eylül ile Aralık ayları arasında gerçekleştirilmiş ve görüşmeler 30-60 dakika aralığında sürmüştür.

Bu araştırma kapsamında, Van ilinde ikamet eden ve salgın döneminde yakını ölen kişilerle (n=30) yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların araştırma etiği gereği kimlik bilgilerine yer verilmemiş ve kişiler (K1, K2, K3, K4, K5...) şeklinde kodlanmıştır. Görüşmecilere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Bu yöntemle, salgında bir yakını kaybeden kişinin yönlendirmesiyle taziye sahibi bir başka kişinin isim ve adres bilgileri istenerek görüşme yapılacak kişilerin listesi belirlenmiştir. Görüşmeler araştırmayla ilgili gerekli bilgilendirme yapıp izin alındıktan sonra ses kaydına alınmış ve daha sonra deşifre edilerek yazılı bir metne dönüştürülmüştür. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, "bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanmasına dayanır" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Çalışma grubunda yer alan katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Yapılarına İlişkin Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Ölü/Yakınlık Derecesi	Aşiret Aidiyeti
K ₁	Erkek	37	İlkokul	Serbest Mes.	Kardeşi	Xani
K ₂	Kadın	42	Ortaokul	Ev Hanımı	Babası	Yok
K ₃	Erkek	55	İlkokul	Serbest Mes.	Abisi	Bruki
K ₄	Erkek	42	İlkokul	Serbest Mes.	Babası	Ezdinan
K ₅	Kadın	38	Lise	Memur	Abisi	Bruki
K ₆	Kadın	43	İlkokul	Ev Hanımı	Kardeşi	Alan
K ₇	Kadın	55	İlkokul	Ev Hanımı	Kayınvalidesi	Ertoşi
K ₈	Kadın	34	Lise	Memur	Babası	Heseni
K ₉	Erkek	39	Ortaokul	İşçi	Annesi	Bruki
K ₁₀	Kadın	53	Ortaokul	Ev Hanımı	Abisi	Yok
K ₁₁	Erkek	50	Lisans	Memur	Annesi	Heseni
K ₁₂	Erkek	39	Lisans	Memur	Abisi	Pinyanişi
K ₁₃	Kadın	48	Ortaokul	Ev Hanımı	Annesi	Ertoşi

K ₁₄	Erkek	46	Lise	Memur	Abisi	Yok
K ₁₅	Erkek	49	Ortaokul	İşçi	Babası	Bruki
K ₁₆	Erkek	38	Ortaokul	İşçi	Annesi	Alan
K ₁₇	Erkek	36	Lisans	Öğretmen	Dedesi	Yok
K ₁₈	Kadın	32	Lisans	Öğretmen	Babası	Yok
K ₁₉	Erkek	45	Lise	Memur	Annesi	Ertoşi
K ₂₀	Kadın	60	Eğitimsiz	Ev Hanımı	Eşi	Bruki
K ₂₁	Kadın	48	İlkokul	İşçi	Kayınbiraderi	Alan
K ₂₂	Erkek	58	İlkokul	Serbest Mes.	Abisi	Pinyanişi
K ₂₃	Erkek	39	Lise	Memur	Annesi	Milan
K ₂₄	Kadın	44	Ortaokul	İşçi	Eşi	Xani
K ₂₅	Kadın	51	Ortaokul	İşçi	Babası	Milan
K ₂₆	Kadın	44	Lise	Memur	Annesi	Yok
K ₂₇	Kadın	37	Ortaokul	Ev Hanımı	Babası	Ezdinan
K ₂₈	Erkek	52	Lise	Serbest Mes.	Babası	Milan
K ₂₉	Erkek	55	Ortaokul	İşçi	Abisi	Ezdinan
K ₃₀	Kadın	50	Ortaokul	Ev Hanımı	Babası	Alan

Tablo 1.'de çalışma grubunu oluşturan ve salgın sürecinde bir yakını ölen bireylerle ilgili sosyo-demografik bilgiler yer almaktadır. Katılımcılara ilişkin bilgiler şu şekilde özetlenebilir: Görüşmecilerin yarısı kadın yarısı erkektir. Görüşmeciler, 30-60 yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumu eğitimsiz (formal eğitim almamış), ilkokul, ortaokul, lise ve lisans mezunu bireyler olarak değişiklik göstermektedir. Meslek grupları işçi, serbest meslek, öğretmen, devlet memuru ve herhangi bir işte çalışmayan kişilerden oluşmaktadır. Salgın sürecinde kaybettikleri kişilerin birinci derece yakınları olduğu görülmektedir. Çoğunluğu bir aşirete mensup olan katılımcıların aşiret aidiyetlerine bakıldığında, bölgede yaygın aşiretlerden olan Xani, Ertoşi, Bruki, Ezdinan, Alan, Heseni ve Milan olduğu ve 6 katılımcının ise kendisini herhangi bir aşiret aidiyeti üzerinden tanımlamadığı görülmektedir.

4.2. Veri Toplama Aracı

Çalışma grubuyla yapılan görüşmeler, salgın tedbirleri kapsamında yer ve zaman konusunda özenli bir planlama gerektirmiş ve görüşmelerin sağlıklı yürütülebilmesi için katılımcıların müsait olma durumlarına göre düzenli bir görüşme planı hazırlanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce ses kaydının alınması için katılımcılardan gerekli izin alınmış, görüşmeciler verilerin bilimsel amaç dışında kullanılmayacağı konusunda bilgilendirilmiş ve bilimsel etik kurallarına uyum konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Görüşme esnasında görüşmecilerin vereceği cevaplar yeni soruların ortaya çıkmasına yol açabileceğinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, bu bireylerin sosyo-demografik özellikleri ve salgın-ölüm, salgın-taziye ilişkiselini irdelemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular oluşturulduktan sonra akademik alanda uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşlerin geri bildirimini doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak nihai aşaması tamamlanan görüşme formu; salgın sürecinde yakını ölen bireylerin; sosyo-demografik özellikleri, ölüm olgusuna ilişkin bakış açıları, taziye ritüellerini gerçekleştirme biçimleri ve salgın sürecindeki taziye ritüellerinde değişen pratikler ve uygulamaların yer aldığı açık uçlu 19 sorudan oluşmaktadır.

5. Bulgular

“Salgın sürecinde değişen taziye ritüellerinin toplumsal yaşama etkisi” adlı Van kent merkezinde yürütülen saha araştırmasına ilişkin elde edilen bulgular; “salgın döneminde yakını ölen bireylerin ölüm olgusuna bakış açısı”, “taziyenin gündelik hayattaki yeri” ve “salgın nedeniyle taziye ritüellerinde değişen pratikler” şeklinde üç ana başlıktan oluşmaktadır.

5.1. Salgın Döneminde Yakını Ölen Bireylerin Ölüm Olgusuna Bakış Açısı

Salgın döneminde yakını ölen bireylerin ölüm olgusuna bakış açısı; “ölüm olgusunun tanımı”, “salgın sürecinde ölüm şekillerine yönelik algılar”, “salgın sürecinin ölüm olgusuna yönelik bakış açısına etkileri” ve “salgında taziyesiz ölümler ve yansımaları” alt temalarından oluşmakta ve bu temalara ilişkin betimsel analizler yer almaktadır.

5.1.1. Ölüm Olgusunun Tanımı

Ölüm, her toplumda farklı algılanan bir olgudur. Bazı toplumlar yaşamın sonu olarak değerlendirirken bazı toplumlar inanç sistemlerine göre yeni bir hayatın başlangıcı şeklinde tanımlamaktadır. Ölüme ilişkin farklı yaklaşımlar insanın dünya ve ahiret inancına bağlı anlam arayışının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Ancak özellikle toplumsal etkiye sahip salgın, afet vb. olağanüstü durumlarda yaşanan ölümler, bıraktığı etki bakımından daha yoğun bir hassasiyete neden olmaktadır. Bu bağlamda salgın döneminde yakını ölen bireylere ölüm olgusu hakkında ne düşündükleri sorulmuş ve ölüm olgusunu tanımlamaları istenmiştir. Bazı katılımcıların, ölüm olgusunu dini boyutuyla ele aldıkları ve ahiret inancıyla temellendirdikleri görülmüştür. Ölümü bir son olarak görmekten ziyade ahirete yönelik yeni bir hayatın başlangıcı olarak değerlendiren

ve ölümün de doğum kadar doğal bir süreç olduğunu belirten görüşler yer almıştır. Bu yaklaşıma sahip katılımcıların ölüm olgusu ile ilgili yaptıkları tanımlar şu şekildedir:

“Ölüm doğum gibi gayet normal doğal bir şeydir. Ahirete doğmaktır” (K17, 36, Erkek).

“Ölüm Allah’ın emridir zaten bunu herkes biliyor fakat çeşitli sebeplere bölünebilir. Ölüm haklıdır gerçektir. Hepimizin yoludur. Virüs de ölüm için bir sebep oldu” (K22, 58, Erkek).

Ölümü doğal bir süreç olarak kabul eden bu görüşlerde, ölümün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu ancak sebeplerinin farklı şekillerde olgunlaşabildiğine dikkat çekilmektedir. Salgınla birlikte ortaya çıkan virüsün ölüme sebep olan nedenlerden herhangi biri olarak görüldüğü ve ölümün her insan için kaçınılmaz bir son olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Katılımcılardan bazıları ise ölümü, ölen kişiyle ilgili bir olgu olarak değil geride kalanlar üzerinde yarattığı etki üzerinden tanımlamıştır. Ölümün ölen kişiden ziyade onun yakınları ve sevdikleri üzerinde daha fazla etki yaratan bir olgu olduğunu ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili paylaşımlar şu şekilde belirtilmiştir:

“Yürüdüğümüz yolun sonu hayat bir yol ve yolun sonu var ölümden bu yolun sonu. Geride kalanlar için zor ama ölen için yeni bir hayat başlıyor” (K12, 39, Erkek).

“Ölüm aslında hepimiz için var fakat çok acı bir şey. İnsan sevdiklerini kaybedince onun kadar hüznü onun kadar acı bir şey yok derim. Ölüm bir kayıp” (K21,50, Kadın).

5.1.2. Salgın Sürecinde Ölüm Şekillerine Yönelik Algılar

Ölümün kendisi kadar ne şekilde gerçekleştiği de ölüm olgusuna yönelik algıyı etkilemektedir. Yaşamın doğal seyri içinde gelişen aşamalara bakıldığında ölüm yaşlılığın son evresinde her canlı için kaçınılmaz bir son olarak görülmektedir. Ancak olağanüstü durumlarda alınan tüm kamusal tedbir ve yapılan uyarılara rağmen toplumlarda gelişen ani ve beklenmedik ölümlerin etkisi insanlar üzerinde daha fazla korku ve paniğe yol açmaktadır. Çin’in Wuhan kentinden çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ölümcül Covid-19 virüsü milyonlarca insanın ölümüne neden olmakla kalmayıp özellikle görsel medya aracılığıyla farklı ülkelerden ekranlara yansıyan görüntüler ve ölüm şekilleriyle kamu vicdanında ciddi rahatsızlıklara ve korkuya yol açmıştır. Salgında yakını ölen bireylere bu süreçte gerçekleşen ölüm şekillerini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcılar, salgın sürecinde gerçekleşen ölüm şekillerinin medyaya yansıtıldığı şekliyle gerçekçi olmadığını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“İlk başta medyaya yansıyan şekliyle ben Covid-19’a çok inanmadım yani. Zatiürreden ölüyorlar öyle bir şey diye düşündüm. Hala pek inandırıcı gelmiyor o ilk medyaya yansıyan hali. Hala belirsiz” (K23, 39, Erkek).

“Baştan zaten Çin’den çıktığı andan hiçte öyle düşünmedim. Öyle düşüp ölmez aniden kimse. Bu hastalığı zaten kapmış üstünden zaman geçmiş günü gelmiş düşüp ölmüş. Covid hastalığı öyle hemen öldürmez. Hissettikten sonra ağırlaşa ağırlaşa öyle oluyor. Kalp krizi, beyin kanaması ani olabilir ama Covid öyle değil” (K22, 58, Erkek).

Bazı katılımcılar medyaya yansıyan görüntülerin provokasyon ve korku yaratmak amacıyla kasıtlı olarak yapıldığını düşündüklerini belirtmiştir. Medyanın toplum üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çeken katılımcılar, bu görüntülerin yanıltıcı olduğunu ve insanları yanlış yönlendirdiğini ifade etmişlerdir. Özellikle Türkiye’de karşılaşılan ölüm vakalarında virüse kapıldıktan sonraki hastalık sürecinin medyaya yansıtıldığı şekilde gerçekleşmediği belirtilmiştir. Konuyla ilgili yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

“Çin’de patır patır insanlar ölüyordu yerde bayılan insanlar, ölen insanlar demek ki bunlar gerçeği yansıtmıyordu korku salma amaçlıydı çünkü Türkiye’de böyle şeyler olmadı ki halen de ben inanmıyorum. Türkiye’de ilk vaka açıklandığında dedik sokakta insanlar ölecek ama zamanla anladık o korku salmak amaçlıydı. Gerçek değildi” (K12, 39, Erkek).

“Korku salıp panik havası oluşturmaya çalıştılar. Covid’den öncede çok insan ölüyordu ama biz bilmiyorduk” (K16, 38, Erkek).

“Onlar bana provokasyon gibi geliyor açıkçası korkutmak amaçlı olduğunu düşünüyorum” (K18, 32, Kadın).

5.1.3. Salgın Sürecinin Ölüm Olgusuna Yönelik Bakış Açısına Etkileri

Covid-19 salgını, dünya Sağlık Örgütü’nün resmi sayfasındaki güncel verilerine göre dünya genelinde yedi milyona yakın insanın ölümüne neden olmuştur . Ölü sayısının gün geçtikçe artmaya devam etmesi ve ülkelerin sağlık kuruluşları ve örgütlenmelerinin bu kayıpları sadece sayısal verilerle açıklaması, yakınını kaybeden insanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve ölümün rakamlarla ifade edilen sıradan bir olgu haline geldiği belirtilmiştir. Bu durumun katılımcılar üzerinde olumsuz bir etki yarattığı gözlenmiştir. Salgının ölüme karşı bakış açısını nasıl etkilediğine yönelik soruda katılımcılar bu süreçte gerçekleşen yakınlarının kayıplarına ilişkin bir kıymetsizleştirme yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ölümün bu kadar sık gündemde olmasının ölümü normalleştiren, basite indirgeyen hatta sıradanlaştıran bir olgu olarak algılanmaya başladığını ifade etmişlerdir:

“Ölüler kıymetsizleşti bence. Normalleşti artık bizim için maalesef bir rakam olarak gündeme geliyor artık ölüler. İlk etapta öyle değildi ama arttıkça kıymetsizleştirdi” (K18, 32, Kadın).

“Covid başladığından beri ölümler hem arttı hem de değersizleşti. Her şey çok değişti. Gelenekler de değişti” (K22, 58, Erkek).

“Ölüler kıymetsizleşti kesinlikle. Ölü olduğu zaman yıkardık, vedalaşırdık, görürdük. Hepsini bırakın gidip göremedik. Kimini gömdüler bir lanetliymiş gibi mezarına kireç falan döktüler. Ölü için değersizleştirildi” (K27, 37, Kadın).

Salgınla birlikte ölümün sıradan bir olgu olarak algılanmaya başladığını belirten görüşlerin yanı sıra bazı katılımcılar salgının, hayatın değerini anlamaya ve insanların sağlıklı yaşayabilmek amacıyla daha dikkatli olmaya yönelttiğini belirtmektedir. Özellikle sağlıklı beslenme, spor ve egzersiz gibi etkinliklerle insanların bağışıklık sistemlerini güçlü kılmak için bir çaba içine girdikleri ve bu durumun temelde ölüm korkusundan kaynaklandığını düşündükleri ifade edilmiştir:

“İnsanlar ölümden korktukları için birçok şeye dikkat etmeye başladılar yaşamın kıymeti arttı mesela yıllardır stada koşuya giderim sabah 5’te 6’da Covid’den sonra sayı 3,4 kat arttı. Sigarayı bırakanlar, alkolü azaltanlar... Ölüme dikkat edilmeye başlandı ama ölümlerin kıymeti azaldı eskiden bir taziye olurdu binlerce insan gelirdi uzun sürerdi şimdi bakıyorsun birçok kişi gelemiyor 5 dakika durup gidiyor” (K23, 39, Erkek).

“Hayatın kıymeti arttı insanlar hayatın değerini anladı. Ölüler kıymetsizleşti. Ölüm sayısı çoğaldıkça ölüm sıradan bir şey oldu” (K12, 39, Erkek).

5.1.4. Salgında Taziyesiz Ölümler ve Yansımaları

Bu dönemde taziye sahibi bireylere salgın sürecinde yakınını kaybetmenin nasıl bir etkiye yol açtığı sorulmuştur. Katılımcılar, yakınlarını kaybetmiş olmanın salgın öncesi döneme kıyasla daha derin acılar yarattığını ifade etmiştir. Pandemi döneminde alınan sağlık tedbirleri kapsamında kaybettikleri yakınlarıyla ilgili son görevlerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri ve bu durumun da aşılması güç bir duygu durumu yarattığı belirtilmiştir. Katılımcılar, aşiret ve geniş ailelerde taziyelerin özellikle bir toplumsallaşma alanı olarak birlik ve beraberliği sağlayacak ortamlar olduklarına dikkat çekerek salgın sürecinde çevrelerinden yeterince sosyal destek alamadıkları için üzüldüklerini ifade etmişlerdir:

“İnsan zaten normalde de ölümü kabullenemiyordu bu Covid döneminde daha zor... Ailenin yanında olmak istiyorsun, yakınlarıyla beraber olmak istiyorsun. Kontrolenden dolayı hastaneye bile gidemiyorsun hastanı görmeye...” (K12, 39, Erkek).

“Büyük bir depresyon yaşadım gerçekten. Kimse gelemedi taziyemize gelip acımızı paylaşamadı. Birbirimize sarılıp teselli olmadık. Uzaktan oldu her şey” (K11, 50, Erkek).

Katılımcılardan bazılarının bu süreçte en çok üzüldüğü konuların başında taziye geleneklerinde yer alan ve ölen kişinin hayrına/sevabına olacağı düşünülen bir taziye yemeği verememe, vefat eden yakınlarının vasiyetlerini, onlara karşı duydukları sorumluluklarını ve son görevlerini yerine getirememe olduğu belirtilmiştir:

“Ne yaklaşabildik taziyemize ne taziye yapabildik. Evimizin büyükleriydi babam da kayınpederim de. Hiçbir şeylerini güzel yaşatamadık hiçbir şeylerini adam akıllı yerine getiremedik. Sadece taziye yapmak değil mesela yemeğini veremedik... Taziyeleri Fatihaları biz telefonla duyduk. Taziyelerimiz 1000 kişiyi aşardı şimdi kimse gelmedi çok etkiledi bizi...” (K2, 42, Kadın).

“Annem hep derdi Covid başladığında keşke bu süreçte ölmesem de millet taziyeme gelip yemek yese diye onun vasiyeti yerine gelseydi keşke... yine gelen giden oldu ama normal zamanki gibi değil” (K23, 39, Erkek).

5.2. Taziyenin Gündelik Hayattaki Yeri

Taziyenin gündelik hayattaki yeri; “taziye olgusunun tanımı”, “Van’da gerçekleştirilen taziye geleneğinin olumlu ve olumsuz yönleri” ve “salgın sürecinde yakını ölen bireyin son görev ve sorumluluğu” alt temalarından oluşmakta ve bu temalara ilişkin betimsel analizler yer almaktadır.

5.2.1. Taziye Olgusunun Tanımı

Taziye, ölen kişinin ardından geride kalanlar tarafından uygulanan bir uğurlanma şekli, yakınına kaybeden insanlara başsağlığı dileme ve bir teselli etme yoludur. Bu bağlamda salgın nedeniyle yakını ölen bireylere taziye olgusu hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Katılımcılar, taziyeyle ilgili yaptıkları tanımlarda; taziyenin birlik ve beraberlik sağladığını, hüznün paylaşılması için bir dayanışma ortamı yarattığını, sosyalleşme ve toplumsallaşma alanları olduğunu, geleneksel toplumlar açısından kültürel bir değer taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca taziyelerin yaşamın sonlu olduğu ve ölümü hatırlattığı, bu yönüyle de geride kalanlar için aile ve akrabalık bağlarını pekiştirdiği ve kırınglıkları sonlandıran bir ortam yarattığına dikkat çekilmiştir:

“(Taziyeler)ölünün değeri ve kıymetidir. Öldükten sonra her ne kadar ölenin haberi olmasa bile onun bir değeri kıymeti var bizim için. Benim için çok önemlidir taziye” (K2, 42, Kadın).

“Acılarını paylaşma. Taziye bence haktır. Taziye olmazsa sen ne ölüni bilirsin ne kendini bilirsin ne dostunu bilirsin. Mesela annem vefat etti yıllardır görmediğim amcamın oğlunun oğlu çıktı geldi taziyede birbirimizi gördük, yıllardır yeni gördük... bu vesileyle mesela kan bağımız bir daha tazelandı” (K11, 50, Erkek).

“Aileler birlik olur ölen kişinin yakınına destek olup üzüntüsünü paylaşırlar. Küslükler kırınglıklar unutulur o gün...” (K7, 55, Kadın).

Özellikle aşiretlerde düğün ve ölüm gibi olgular akraba ve aile üyeleri arasında bir dayanışma ağı yarattığı ve insanların bir araya toplanmasını sağladığı için önemli etkinlikler olarak kabul edilmektedir. Katılımcıların taziye olgusuyla ilgili yaklaşımlarına göre her evde düğün olmayabilir ancak her evden bir gün mutlaka bir ölüm haberi alınacaktır. Bu bağlamda taziyeler, aşiret örgütlenmeleri için düğünlerden daha önemli bir olgudur. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“İnsanlar düğününe gelmeseyse alınmam ama taziyeye gelmeseyse alınırım çünkü insanlar kötü günde yanında eş, dost arar. Bizim toplumda öyle. Dikkat ediyorum da düğününe gelmeyen adamla küsmez insanlar ama taziyeye gelmeyen adamı unutmuyor. Büyüklerden böyle gördük taziyenin farklı bir yeri var. (K23, 39, Erkek).

“Taziye dayanışmadır. Bir düğüne biri gelmezse tamam siz de onun düğününe gitmezsiniz ama taziyesi olduğunda o gelmeseyse bile siz gidiyorsunuz. İnsanlar mesela cenaze sahibi olarak ne kadar çok insan görürseniz ölen kişinin o kadar sevildiğini düşünüyorsunuz” (K12, 39, Erkek).

“Düğüne bahane bulunur ama ölüme bahane bulunmaz...” (K7, 55, Kadın).

5.2.2. Van’da Gerçekleştirilen Taziye Geleneğinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Van’da taziyeler hem toplumda bir sosyalleşme ve dayanışma ağı olarak etkide bulunur hem de taziye sahibi bireyler için maddi ve manevi birtakım yaptırımlar içerir. Bu yönüyle taziyelerin hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Taziye için gelen insanların ağırlanması, her gelen ziyaretçiye çay ikram edilmesi, öğlen ve akşam saatlerinde yemek servis edilmesi taziye geleneğinin maddi boyutuna yönelik

yaptırımlardır. Bunun dışında gelen insanların taziye ve başsağlığı dileklerinin kabul edilmesi, ikramlıkların servis ve hizmet boyutu da sürecin manevi boyutunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle katılımcılar taziye geleneğinin hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğunu belirtmiştir. Katılımcı görüşlerine göre taziyelerin olumlu yönleri; birlik ve beraberlik sağlaması, dayanışma ortamı yaratması, toplumsallaşma, sosyalleşme aracı olması, yas ve hüznün paylaşımı noktasında faydalı bir gelenek olmasıdır. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Olumlu yanı insanların birbirine gidip gelişi iyidir. İnsanın acısının paylaşılması güzel bir şeydir. Acılı günde birilerinin senin yanında olması güzel bir şeydir. Biliyorsun ki sen tek değilsin yalnız değilsin çevren var akrabalar var. Onlar gelirse insan daha çok hüznülenir. Azıcık da olsa insanın acısını paylaşırsanız iyi olur...” (K21, 50, Kadın).

“Yani bir doğum ve düşün geleneği varsa ölüm geleneği de olması gerekiyor, ölünün kıymetsizleşmemesi gerekiyor. Uzak kalan birçok eş, dost, akrabayı o gün orada görebiliyorsun” (K16, 38, Erkek).

Taziyelerin olumlu yönleri yanında olumsuz yönlerinin de olduğu belirtilmiştir. Bu olumsuzlukların; gelen insanlara yapılan ikramların masraflarından kaynaklı taziye sahibini ekonomik açıdan zarara uğratması, taziye için gelen insanların ziyaret sürelerinin uzun olması, sosyalleşme aracı olarak görülen taziye ziyaretlerinin acının paylaşılmasından ziyade bir sohbet ortamına dönüşmesi ve bu yönüyle asıl amacından sapmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili düşünceler şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Bizim buralardaki bu yemek ve çay geleneği maddi durumu olmayan insanlara bir külfet olarak gelebilir” (K23, 39, Erkek).

“(Taziyelerin) olumsuz yanı maddi olarak taziye sahiplerini külfet içine koyma. Gelip saatlerce oturarak (sohbet edip) hizmet bekleyenler var mesela. Taziye sahibi taziyesine mi baksın hizmet mi etsin” (K2, 42, Kadın).

5.2.3. Salgın Sürecinde Yakını Ölen Bireyin Son Görev ve Sorumluluğu

Aşiretlerde taziyeler, insanların ölen kişinin ardından yerine getirmesi gereken son bir görev olarak birtakım sorumluluklar içerir. Salgın döneminde yakını ölen bireylere ölümlerinin ardından son görevlerini yerine getirip getirmediği sorulmuştur. Katılımcılar, Covid-19 sürecinde ölen yakınlarına karşı son görevlerini yerine getiremediklerini düşündüklerini ve bu durumun salgın sürecinin beraberinde getirdiği kısıtlamalar olduğunu belirtmişlerdir. Bu süreçte taziyelerin, toplumsal değerlere ve dini inançlarına uygun gerçekleştirilememiş ve yakını ölmeye önce son kez görememiş olmanın görüşmelerde bir eksiklik ve suçluluk duygusu yarattığı belirtilmiştir. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Keşke son bir helallik alabilseydim. Yaşadığı sürece saygıda kusur etmedik ama keşke son kez görebilseydim, konuşabilseydim” (K12, 39, Erkek).

“Yüzüne bakıp konuşamadık, dokunamadık o içimizde kaldı” (K7, 55, Kadın).

“Görmek istedik ama göremedik çok içimizde kaldı” (K21, 50, Kadın).

Bazı katılımcılar, ölümlerine karşı yerine getirilmesi gerektiğini düşündüğü sorumluluklarını, salgın sürecinin tüm olumsuzluklarına rağmen kısmen de olsa uygulayabildiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Zorlayarak, olabildiğince evet. Bu şartlarda elimizden geldiğince yaptık. Pandemi öncesi döneme göre tabi ki eksiklik vardı ama şartları zorlayarak elimizden geleni yapmaya çalıştık” (K17, 36, Erkek).

“...Bütün vasiyetlerini yerine getirdik. Taziye olursa insanlar benim evimde yiyip, içip, yatsın derdi elimizden geldiğince öyle de yaptık” (K7, 55, Kadın).

“Orada bulunmak o ortama katılmak görev sayılıyor onu da yerine getirmeye çalışıyoruz ama Covid'den kaynaklı bu durum biraz zor tabi”. (K16, 38, Erkek).

5.3. Salgın Nedeniyle Taziye Ritüellerinde Değişen Pratikler

Salgın nedeniyle taziye ritüellerine yönelik değişen pratikler; “Salgın sürecinde yakını ölen bireyin yas tutma şekli”, “Van’da salgından önce gerçekleştirilen taziye ritüelleri”, “Salgın sürecinde Van’da taziye ritüelleri ile ilgili değişiklikler”, “Salgın sürecinde gerçekleştirilen taziyelerde alınan önlemler”, “Salgında taziyelerle ilgili sosyal medya kullanımı ve başsağlığı mesajları”, “Salgında taziye ziyaretinde bulunmayan bireylere yönelik tepkiler”, “Salgın sürecinde taziyelere ilişkin uyarılar ve maddi yaptırımlar”, “Taziyelerde sosyal destek ve maddi yardım” alt temalarından oluşmakta ve bu temalara ilişkin betimsel analizler yer almaktadır.

5.3.1. Salgın Sürecinde Yakını Ölen Bireyin Yas Tutma Şekli

Yas, sevilen bir insanın kaybindan duyulan derin üzüntü ve acıdır. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde yakını kaybeden bireyler bu süreçte acılarını yakın çevreleri ve başka insanlarla paylaşamadıkları için teselli edilemediklerini ve salgının yarattığı ölüm korkusu nedeniyle yas süreçlerini tam olarak yaşayamadıklarını belirtmişlerdir. Salgının bireylerin yas tutma şeklini ne yönde etkilediğiyle ilgili yöneltilen soruya katılımcılar, bu sürecin insanlarla bir araya gelmelerini engellediği ve acılarını başka insanlarla yeterince paylaşamadıkları için olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.

“3 gün boyunca doya doya tutardık yasımızı ama bu süreçte duyan olmadı o yüzden gelemediler. İnsanlarla bir araya gelemedik. Sonradan duyanlar sonra gelip başsağlığı dilediğinde acımızı yeniden deşti yas sürecimizi uzattılar her seferinde kaybımızı hatırlattılar” (K7, 55, Kadın).

“İnsanlar bir araya gelip üzüntüsünü yasını yaşayamadı yani. Önceden bir araya gelip 1 hafta 10 gün birbirimizi teselli ederdik şimdi o yoktu” (K11, 50, Erkek).

“Özümüzde acıyı yaşadık ama akraba, eş, dost gelemediği için onu tam anlamıyla yaşayamadık. Keşke bu zamanda ölmeseydi” (K16, 38, Erkek).

Katılımcılardan bazıları diğerlerinden farklı olarak, Covid-19 salgını nedeniyle kalabalık ortamlarda bulunulmaması gerektiğine yönelik alınan tedbirlerin yas sürecini hafiflettiğini ve bu durumun salgının yaratmış olduğu her an ölünebileceğine ilişkin

algıdan kaynaklandığını belirtmiştir. Salgın süreci ve artan ölümler ölüm ve yas olgusunu sıradanlaştırmıştır. Bazı katılımcılar ayrıca bu süreçte kalabalık ziyaretçi gruplarının yas sürecine katılım göstermemesini olumlu bir etki olarak değerlendirdiklerini ve insanların kalabalık ortamlara nazaran yalnızken yasını daha iyi yaşayabileceğini düşünmektedirler. Bu yaklaşıma göre, yas süreci bireyin yalnız yüzleşmesi ve bu nedenle de sakin kalması gereken bir dönemdir. Konuyla ilgi görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bence biraz azalttı yası. Ölümün her gün yüzleşilen bir şey olduğunu düşündürerek ve insanların her an Covid gibi bir pandemiden dolayı ölebileceği ihtimalini düşündürdüğü için bence ölümü sıradanlaştırdı ve yas tutmanın dozunu hafifletirdi” (K17, 36, Erkek).

“Önceki taziyelerde üç gün sürekli herkes geliyordu. Hem ev sahibi rahatsız oluyordu hem gelen misafire yer kalmıyordu o onun akrabası o onun akrabası derken...Yas tutmaya engel oluyor kalabalık. Çok kalabalık gidiliyor. Taziye sahibi (tabi) ister yanında insanlar olsun ama fazlası zarara kaçıyor” (K2, 42, Kadın).

“Daha sakin olduğu için insanlar acısını daha iyi yaşayabildi. Gelen giden normalde fırsat kalmıyordu insanların acısını yaşamasına...” (K27, 37, Kadın).

5.3.2. Van’da Salgından Önce Gerçekleştirilen Taziye Ritüelleri

Doğal afet, salgın, hastalık gibi olağanüstü durumlar, toplumsal yaşamın dolayısıyla alışkanlık ve ritüellerin yapısı ve uygulanmasında birtakım değişimlere yol açmaktadır. Özellikle insan yaşamının risk altında olduğu durumlarda eski alışkanlık ve gelenekler yerini öncelikli uygulanması gereken sağlık tedbirlerine bırakmaktadır. Taziye geleneğinin Van’ın toplumsal yaşamı için önemli bir değer olduğu düşünüldüğünde salgın sürecinde yaşanan değişimleri daha iyi anlayabilmek için öncesinde yapılan taziye gelenekleri ve uygulamalarını bilmek gerekmektedir. Bu amaçla salgın döneminde yakını ölen bireylerin Covid-19 pandemisinden önce taziyelerini nasıl gerçekleştirdiklerine ilişkin bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılar, salgın öncesi gerçekleştirmiş oldukları taziyelerinde ölünün yıkanması, cenaze namazının kılınması, defnedilmesi ve ardından taziye yerinin belirlenmesiyle birlikte taziye sürecinin birkaç aşamada yürütüldüğünü ifade etmiştir:

“Hasta vefa ettiğinde doktor gelir ölüm raporunu hazırlar sonra defin işlemleri başlar camiye gidilir ölüyü yıkama, kefenleme süreci olur. Ölü yıkanırken bir kısım orada kuran okur. Diğer kısım mezarlıkta kabir kazma işlemini yapar. Bunlar organize edilir. Konvoy şeklinde defin yapılır. Mezar başında helallik istenir. Sonra taziyenin nerede olacağı söylenir insanlara” (K17, 36, Erkek).

“Ölümüzü yıkardık namazını kıldıktan sonra defnederiz sonra helalleşiriz. Helalleştikten sonra toplu halde bir fatiha okunur sonra ölünün evinin önünde toplanılır taziyenin nerede olduğu konuşulur. Taziye yeri belli olduktan sonra herkes oraya gelir. Yemek, çay içer, fatihasını okur gider” (K11, 50, Erkek).

İnsanlar, ölen kişinin ardından onun hayrına/sevabına olacağını düşündükleri birtakım hizmetlerde bulunur. Özellikle taziye sahibi kişilerin yaşadıkları kayıptan ötürü üzgün olduğu düşünüldüğünden, hem maddi destek sağlamak amacıyla hem de bu süreçte

yakın çevre, ailenin diğer üyeleri veya komşular tarafından gelen kişilere ikram edilmek üzere yemek dağıtımı yapılır. Katılımcılar, taziye sürecinde 3 gün boyunca taziye kurulduğunu bu süreçte insanların bir araya gelerek dualar okunduğunu, taziye sahiplerinin yemek ve çay ikramlarında bulunduğunu ve taziyenin son günü erkeklerin tıraş edildiği ve ölünün hayrına dağıtılmak üzere helva yapıldığı belirtilmiştir. Salgın öncesi taziye ritüelleriyle ilgili bireylerin ifadeleri şu şekildedir:

“İnsanlar kendi acısıyla uğraştığı için o evde yemek yapılmaz. Dışarıdan yemek getirilir. Taziye kurulur taziyeye gelen giden olur uzaktan ya da yakından. Taziye bitiminde insanlar götürülür banyo yaptırılır tıraş yaptırılır. Helva, ekmekek dağıtılır. Mevlid verilir 40’ında” (K22, 58, Erkek).

“3 günün sonunda bir helva geleneğimiz var. Dualar okunur sureler okunur. 40 gün boyunca taziye ziyaretine gidilir. Çay ikramı ve yemek ikramları var. Yemek saatinde kimler varsa onlar yer. Yemeği aile yapmaz dışarıdan akraba, komşu vs. toplanıp yaptırır” (K18, 32, Kadın).

“Taziyelerimiz kişi öldüğü anda başlıyor... İkramlar oluyor. Hoca çağırılıp kuran okunuyor. Son gün helva yapıyor bayanlar dağıtıyor. Hayır dağıtılıyor” (K16, 38, Erkek).

5.3.3. Salgın Sürecinde Van’da Taziye Ritüelleri İle İlgili Değişiklikler

Salgınla birlikte toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi yakının kaybeden insanların alışageldikleri taziye gelenekleri de değişime uğramıştır. Katılımcılar, Covid-19 pandemisinden önce gerçekleştirdikleri taziyelerle sonraki süreçte gerçekleştirdikleri taziyeler arasında gözle görülür birtakım farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Bu farklılıkların en görünür olduğu durumların; taziye için toplanılan mekân, gelen ziyaretçiler, yeme içme ikramlıkları, taziye süresi, toplu okunan Kur’an Kerim ve yapılan dualar gibi konular olduğu belirtilmiştir. En önemli değişikliğin insanların birlik ve beraberlik sağlama noktasında önemli bir etkiye sahip olan taziye geleneğinin alınan önlemlerden ötürü insanların bir araya toplanmasını engelleyen kalabalık ortamlar olduğuna dikkat çekilmiştir. İnsanların toplu şekilde bir araya gelememesi bireylerde bir eksiklik duygusunun yaşanmasına neden olmuştur. Taziye sahipleri sadece birinci derece aile üyeleri ile sınırlı olarak toplanabilmiştir. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Sadece birinci derece aile toplandı. Kardeşler ve eşleri. Soğuk soğuk herkes bir kenarda durdu erkekler bir odada kadınlar bir odada. Herkes birer metre aralıklı oturdu. Akşam 8-9 da dağılırdı taziye eskiden şimdi akşam ezanı okunduğu gibi herkes evine... Biz kendimiz ailemizdik içeride... 2 şer maske taktık çocuklarımızla bile yan yana gelmedik” (K2, 42, Kadın).

“Uzak akrabalar telefonla başsağlığı diledi. Yakın olanlar evin kızı gelini mecburen evdelerdi. Yine 3 gün ufak bir taziye kuruldu. (Başsağlığı) dışarıdan verildi. Helva dağıtıldı. Kur’an okundu. Erkekler bizde, kadınlar kaynımın evinde oldu. Korku vardı eski kalabalık yoktu” (K21, 50, Kadın).

Bazı katılımcılar taziyeye gelen ziyaretçilerin kısa sürede kalktıklarını, genel olarak ikram edilen yeme içme adetlerinde birtakım değişiklikler yaşandığını ve hijyen açısından daha sağlıklı olduğu için ikramlarda tek kullanımlık pet tabak veya bardak tercih edildiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Süreler azaldı taziyelerde gelenler kısa süre oturup bir an evvel kalktılar. Kabrin başında taziye yapılmayacak uyarısı da yapıldı. Aile fertleri dışında ikramlar yapılmadı genel olarak sadece çay verildi” (K17, 36, Erkek).

“Yemekler ambalajlı geldi. Hijyene dikkat ettik yani” (K23, 39, Erkek).

“Çay olsun yemek olsun plastik kullanıldı hepsi. Pandemiden dolayı yatamadık orada babamın evinde ama normal olsa hepimiz orada kalırdık” (K2, 42, Kadın).

“Pet bardak, kapalı su ve kapalı şeker... bu şekilde şeyler kullandık” (K18, 32, Kadın).

5.3.4. Salgın Sürecinde Gerçekleştirilen Taziyelerde Alınan Önlemler

Covid-19 döneminde kamu sağlığının korunması için birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin başında sokağa çıkma yasakları gelmektedir ancak yeni normal olarak adlandırılan dönemde insanların yoğun olduğu kamusal alanlarda sosyal mesafe, maske, dezenfektan kullanımı ve hijyenik kurallara uyumla ilgili alınması gereken genel birtakım tedbirler olduğu konusunda düzenli uyarılar yapılmaya devam edilmiştir. Türkiye’de salgın bir nebze kontrol altına alındıktan ancak bulaş ve risk durumunun devam ettiği duyurulduktan sonra alınan önlemler, taziye toplantılarına da sirayet etmiş ve insanlar ziyarete gitmeden veya ziyaretçi kabul etmeden önce yapılan uyarıları dikkate aldıklarını ve bu konuda tedbirli davrandıklarını belirtmiştir. Salgın sürecinden kaynaklı taziyelerinde ne tür önlemler aldıkları sorulduğunda katılımcılar, taziyelerinde; maske, dezenfektan, kolonya, ateş ölçer ve sosyal mesafe gibi birtakım kurallara dikkat ettiklerini ve ortamı sürekli havalandırdıklarını belirtmişlerdir. Bireylerin aldıkları önlemlerle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Ortamı sürekli havalandırdık. Kapalı sular verildi çay yerine...” (K23, 39, Erkek).

“Maske, kolonya. Taziyemiz kışındı buna rağmen cam hep açtı...” (K18, 32, Kadın).

“Ateş ölçer, dezenfektan, maske vardı. Kapıda masa vardı ve başında gençler duruyordu. Ateşi yüksek olan alınmıyordu” (K7, 55, Kadın).

5.3.5. Salgında Taziyelerle İlgili Sosyal Medya Kullanımı ve Başsağlığı Mesajları

Toplumun dijitalleşme ile birlikte sosyal medya kullanımına gündelik hayatın her alanında daha sık rastlanmaktadır. Sosyal medya mesajlarının, kısa sürede binlerce insana ulaşabilmesi hem iletişim hızı hem de ekonomik açıdan kullanıcılarına kolaylık sağlamaktadır. Özellikle dernek, grup veya aşiret gibi örgütlenmelerin açtıkları web sayfaları üzerinden üyelere ulaşarak sosyal ağlarını genişletmeye çalıştıkları ve bu platformların özellikle toplumu ilgilendiren içeriklerle ilgili kısa sürede yoğun bir etkileşim sağlayabildiği bilinmektedir. Salgın sürecinde uygulanan sokağa çıkma yasağıyla birlikte en önemli sosyalleşme araçlarından biri haline gelen sosyal medya, Whatsapp, Instagram ve Youtube gibi uygulamalar aracılığıyla insanlar, özellikle ölümlerle ilgili sayısal verilerin, haber, duyuru ve mesajların kısa sürede iletimi ve yayılmasını sağlamıştır. Vefat haberleri ve taziye mesajlarının da bu kanallar aracılığıyla duyurulduğu

görülmüştür. Katılımcılara taziyelerini gerçekleştirirken alınacak önlemleri sosyal medya vb. araçlarla duyurup duyurmadıklarına dair bir soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Evet yaptık. Şöyle oldu dedemi defnettikten sonra hem kabristanda söyledik hem de her birimiz Whatsaptan durum yaparak bilgilendirme sağladık” (K17, 36, Erkek).

“Van gazetesinden duyuruldu hem de biz (telefonlarımızla) duyurduk. Taziye kurulmayacağını söyledik” (K7, 55, Kadın).

Katılımcılar, salgın sürecinde gerçekleştirmiş oldukları taziyelere ilişkin sosyal medya kanalları üzerinden duyurularda bulduklarını belirtmiştir. Başsağlığı mesajlarının, alınacak önlem ve tedbir uygulamalarının veya taziye dileklerinin ne şekilde kabul edileceğine ilişkin duyurular da yine sosyal medya aracılığıyla yapılmış ve bu gelişme alışlagelen sosyal ilişkilere farklı bir boyut katmıştır. Vefat haberinden sonra başsağlığı dileme ve yas tutma şekillerinin de değiştiğini belirten katılımcılar, taziyelerde başsağlığı dileklerinin, salgın öncesi dönemle kıyaslandığında yüz yüze değil çoğunlukla telefonla kabul edildiği ve kendilerine bu şekilde ulaşıldığını belirtmişlerdir. Bu durum salgın sürecinin taziyeler üzerinde gözle görülür bir değişime yol açtığını göstermiştir. Pandemi öncesi dönemde farklı şehirlerden ve uzak mesafelerden gelen insanlar olmasına karşın bu süreçte aynı şehirde yaşayan insanlar bile cenaze evine gitmemiş veya gitse bile çok kısa bir süre kalıp başsağlığı dileyerek ortamdan uzaklaşmıştır. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde aktarılmıştır:

“Daha çok telefonla veya kısa süreli uğrayarak ama daha çok telefonla...” (K17, 36, Erkek).

“Telefonla aradılar daha çok. Geldikleri zaman da kısa süreli oturdular” (K24, 44, Kadın).

5.3.6. Salgında Taziye Ziyaretinde Bulunmayan Bireylere Yönelik Tepkiler

Birincil ilişkilerin hâkim olduğu aşiret örgütlenmelerinde taziye ziyaretleri, özellikle bir yakını kaybeden insanların ailenin üyeleri, yakın akraba ve sosyal çevrelerinden en çok destek beklediği ve yas sürecinde en çok beklentiye girdiği aşamalardan biridir. Toplum sağlığını tehdit eden ve kalabalık grupların bir arada bulunmasını engelleyen resmi birtakım yaptırım ve cezai işlemlerin uygulandığı olağanüstü durumlar, sadece sosyal ilişkileri değil kültürel birtakım alışkanlıkların da değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Araştırmada bazı katılımcılar yas sürecinde yalnız kalmak zorunda oldukları bu olumsuz gelişmeyi anlayışla karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Covid-19 döneminde yakını ölen bireylere taziyeleri esnasında ziyarette bulunmadığı için kırgın oldukları kişilerin olup olmadığına dair bir soru yöneltilmiştir. Taziye sahipleri, insanların kendilerini ziyaret edememe nedeninin salgın sürecindeki ölümcül bulaşma riskinden ötürü normal bir durum olduğunu ve bu gelişmeyi anlayışla karşıladıklarını belirtmiştir. Katılımcıların konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Olmadı hatta arayıp neden gelemediğini bildirenlere bizi zor duruma sokmadığı için teşekkür ettiğimiz de oldu” (K17, 36, Erkek).

“Olmadı. Gönül koymaya gerek yok” (K18, 32, Kadın).

“Bu süreçte olmaması gerekiyor çünkü olağanüstü bir durumdur” (K16, 38, Erkek).

Katılımcılardan bazıları ise diğerlerinden farklı olarak, salgın sürecinde gerçekleşen taziyelerinde ziyarette bulunmadıkları için kırıldıkları insanların olduğunu söyleyerek mevcut koşullardan bağımsız taziye geleneğinin ve ziyaretinin önemine dikkat çekmiştir. Toplumda değer atfedilen olguların, rutine bağlandığı için olağanüstü bir durum olsa dahi sekteye uğradığında insanların moral ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Ölen kişinin birinci derece yakını olan taziye sahipleri, kaybettikleri aile üyelerinin kendileri için önemli olduğunu ve bu nedenle şartlar ne olursa olsun ziyarette bulunmayan insanlara karşı kırgın ve sitemli oldukları anlaşılmıştır. Konuyla ilgili düşünceler şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ölen kişinin hayatımızda önemli yeri vardı. Gelmesini beklediğim biri gelmedi isterdim gelsin” (K7, 55, Kadın).

“Oldu. Bekledim yanımda olsun...” (K11, 50, Erkek).

5.3.7. Salgın Sürecinde Taziyelere İlişkin Uyarılar ve Maddi Yaptırımlar

Salgın sürecinde kalabalık grupların bir araya gelmesini önleyici birtakım cezai işlemler ve maddi yaptırımların uygulanması öngörülmüştür. Bu uygulamaların en görünür olduğu alan, Türkiye genelinde sokağa çıkma yasağı getirilmesi ve bu yasağa uymayanlara 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 282. Maddesi uyarınca uygulanan idari para cezalarıdır. Bu cezayı iki kez alanlara Türk Ceza Kanunu'nun Bulaşıcı Hastalıklara İlişkin Tedbirlere Aykırı Davranma başlıklı 195. Maddesi uyarınca hapis cezası hükmüne yönelik işlem başlatılmasına karar verilmiştir. Bu durum resmi hükümlü bir yasak olduğu için taziyelerde insanların bir araya gelmesini de engellemiş ve katılımcıların konuyla ilgili resmi makamlarca uyarıldıkları belirtilmiştir:

“Polisler geldi kalabalık olmasın sadece birinci derece akraba olsun denildi” (K16, 38, Erkek).

“Polisler her gün gelip uyarılarda bulunuyordu kalabalık olmayın diye...” (K18, 32, Kadın).

Katılımcıların, salgın döneminde yaptıkları taziye ziyaretleri sırasında resmi kurum temsilcileri tarafından kalabalık olmamalarına ilişkin uyarıldıkları ve yapılan bu uyarı ve uygulamaların çoğu katılımcı tarafından olumsuz algılandığı anlaşılmıştır. Taziyelerin önlenmesine yönelik bir yaptırım olarak uygulanan idari ve para cezalarına ilişkin düşünceleri sorulduğunda katılımcılar, para cezalarının özellikle bu kültürün önemli bir değer olarak kabul gördüğü geleneksel aile yapılarında uygulanmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Bazı katılımcılar geleneklerine, örf ve adetlerine bağlı olmanın gereği olarak her koşulu göze aldıklarını ve uygulanan idari para cezalarına rağmen taziyelerini gerçekleştirdiklerini iletmiştir. Bu gelişme geleneksel dokunun ve kültürel alışkanlıkların, toplum sağlığını tehdit eden olağanüstü bir önlem alınmasını gerektiren durumlarda bile ve alınan tüm yasal tedbir ve cezai uygulamalara rağmen gelişen bir direnç alanı oluşturduğu şeklinde yorumlanmıştır. Konuyla ilgili bireylerin ifadeleri şu şekildedir:

“İnsanlar örf ve adetten dolayı kendini bir mecburiyette hissediyor. Para cezasını bir anlamda göze alarak yapıyor yani taziyesini, ziyaretini. Ayıptır günahtır diye düşünerek yapıyor” (K17, 36, Erkek).

“Mecburiyettir o... olmaz nasıl yapmam taziye...” (K7, 55, Kadın).

Bazı katılımcılar yasal uyarıları dikkate almamanın yanında öngörülen cezai işlem ve yaptırımların yanlış olduğunu ve salgın sürecinde taziye sahiplerine yönelik daha hassas ve anlayışlı davranılması gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. İnsanların normal koşullarda baş etmekte güçlük çektiği ekonomik sıkıntıların salgın sürecinde daha da zorlaştığı ve uygulanan idari para cezalarının haksız bir uygulama olduğu ifade edilmiştir:

“Yasım var bir de üstüne bu ceza olmamalı. İnsanlar zaten bilerek geliyor tedbirli geliyor” (K11, 50, Erkek).

“Zaten millet perişan zaten cebinde 3-5 kuruş var o da kendisine yetmiyor. Para cezası haksız...” (K21, 50, Kadın).

5.3.8. Taziyelerde Sosyal Destek ve Maddi Yardım

Yakınına kaybeden bireylere taziye sürecinde yapılacak maddi ve sosyal desteğin önemi büyüktür. Bu kapsamda, sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanan cenaze yardımları, cenaze namazını kıldırmak için görevlendirilen diyanet çalışanları, defin ödenekleri, belediyeler tarafından temin edilen cenaze araçları, belediye veya muhtarlıklara bağlı taziye evlerinin belli bir süre ücretsiz kullanımı gibi birtakım maddi desteklerin sağlandığı bilinmektedir. Taziyelerdeki sosyal destek boyutu ise kurumsal açıdan psikolog veya sağlık personeli gibi profesyonel bir ekibin sürece dahil edilebileceği gibi daha çok yakın çevre ve akrabaların bir araya toplanıp ölüm kaybının verdiği acıyı paylaşması şeklinde değerlendirilebilir. Ölüm riski yüksek bir salgına karşı alınan tedbirlerin başında sosyal izolasyon gelmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak taziyelerde sağlanacak maddi ve sosyal desteği de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda Covid-19 döneminde yakını ölen bireylere taziyelerini gerçekleştirdikleri esnada herhangi bir kurum veya kuruluştan sosyal veya maddi destek alıp almadıklarına yönelik soru yöneltilmiş ve kendilerine bu dönemde maddi veya sosyal herhangi bir destek sağlanmadığı yönünde olumsuz görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Almadık hatta belki haberleri bile yoktur. Ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre yardım edilmesi güzel olurdu” (K17, 36, Erkek).

“Hayır almadım hiçbir şey. Sadece cenaze aracı o da zaten normal zamanda da oluyor...” (K11, 50, Erkek).

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere, salgın sürecinde yakınına kaybeden insanlara beklenen düzeyde bir maddi ve sosyal destek sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum toplumsal kriz yönetiminde sağlanacak maddi destek ve sosyal hizmetler konusunda birtakım eksiklikler olduğunu göstermektedir. Toplumda insan sağlığını geniş ölçüde etkileyen olağanüstü bir durum geliştiğinde hem yetişmiş personel hem de kaynak

temini açısından kurum ve kişilerin sorumluluk bilinci ve özveriyle hareket etmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç

Bu araştırma, Van'da Covid-19 salgını sürecinde taziyelerin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda, birinci derece yakınına kaybeden insanların, kalabalık grupların bir arada bulunmasına yönelik uygulanan kısıtlamalar nedeniyle taziyelerini geleneksel değerlere uygun şekilde gerçekleştiremedikleri anlaşılmıştır. Bireylerin ölüm gerçekliğinin gündelik yaşamla iç içe bir olgu olarak düşündükleri ancak salgın döneminde yaşanan beklenmedik ve ani kayıpların kendilerini, ölüm karşısında daha önce deneyimlenmemiş bir çaresizlikle yüzleştirdiği görülmüştür. Salgın sürecinde medyaya yansıyan ani ölüm şekillerinin toplumda korku ve paniğe yol açmasına karşın gerçek hayatta Covid-19 virüsüne yakalanan insanların ölümleri hastanelerde entübe edildikten sonra zamana yayılarak ve ağır aşamalardan geçerek gerçekleşmiştir. Ölen kişiyi sıkı tedbirlerin ve cezai yaptırımların uygulandığı bir dönemde kaybetmiş olmanın, bireyde sosyal ve psikolojik açıdan onarılması güç etkiler yarattığı anlaşılmıştır. Salgın öncesi kalabalık ziyaretçi gruplarının katılımıyla gerçekleşen taziyelerin, salgın sürecinde ilgi görmediği ve ne resmi kurumların ne de akraba ve yakın çevrenin taziye sahiplerine beklenen düzeyde maddi ve sosyal destek sağlayamadığı anlaşılmıştır.

Geleneksel kapalı toplumlar için önemli bir değer olan yas kültürü ve taziye ritüellerinin Covid-19 sürecinde sekteye uğraması, toplumsal yaşamda derin bir kırılmaya neden olmuştur. Özellikle aşiretler bazında taziyeye katılım sağlayanların sayısal çokluğunun prestij ve güç olarak görülmesi, gelen ziyaretçilere yemek ve çay ikramlarının ölünün hayrına yapıldığı düşüncesi ve ölen kişiyi uğurlama şeklinin ahiretteki dünyasını güzelleştireceğine duyulan inanç nedeniyle salgın sürecindeki taziyelerin toplumsal açıdan işlevsizleştiği görülmüştür. Sosyal medyanın günümüzde sık kullanılır hale gelmiş olması taziye kültürüne de sirayet etmiş ve taziyelerle ilgili önlemler ve duyurular bu mecralardan gerçekleştirilmiştir. Bireylerin başsağlığı dileklerini telefonla veya sosyal medya kanalıyla gerçekleştirmiş olması, yas süreçlerinin sanal ortama taşınması ile ilgili alışık olmadık bir durum ortaya koymuştur. Covid-19 döneminde online hatim okutulması ve dua başışlanması, sosyal medyanın salgın gibi olağanüstü durumlarda bile insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu göstermiştir. Buna karşın bu durum, yas sürecinde bireylerin sosyal açıdan kendilerini yalnız hissetmelerine ve toplumsal bir yabancılaşmaya da neden olmuştur.

Bu sürece ilişkin olumlu bir sonuç, ekonomik açıdan aile bütçesini zorlayan ve ölüm nedeniyle üzgün olan insanların yas sürecinde hizmet etmesini gerektiren taziyelerdeki çay ve yemek ikramlıklarını ortadan kaldırmasıdır. Yakınına kaybeden ve taziyeye gelen ziyaretçilere sürekli ayakta kalıp hizmette bulunması durumunu ortadan kaldıran bu gelişmeyle insanlar, kendi acısıyla baş başa kalarak yas sürecini daha sakin ve fiziksel açıdan daha az yıpranarak yaşamıştır. Bu sonuçla birlikte Covid-19 pandemisinde alınan

tedbirlerden kaynaklı olarak bireyler, her ne kadar kalabalık gruplar halinde bir arada olmamayı kabullenmiş görünse de kültürel açıdan önemli bir değer olan taziyelerinde yakınlarıyla toplumsal dayanışma içinde olmayı daha çok önemsedikleri ve bu konuda bir eksiklik hissettikleri anlaşılmıştır.

Salgından dolayı toplumsal yaşamda öngörülen sıkı sağlık tedbirleri ve idari para cezalarının doğru bir yaklaşım olarak değerlendirildiği ancak uygulamada bir karşılığı olmadığı görülmüştür. Kalabalık grupların taziyelerde ölen kişiye karşı son görevlerini yerine getirmek adına toplandığını belirten bireyler, cezai yaptırımların bu süreçte uygulanmasını gereksiz ve abartılı bulmuştur. Bu durum, taziye sahibi kişileri, kayıplarından dolayı üzüntü içindeyken ekonomik açıdan da zorlayan bir uygulama olarak görülmüştür. Bu araştırma sonucunda, taziyelerin tüm yasak ve cezai yaptırımlara, maddi ve fiziksel açıdan taziye sahiplerine yüklediği maliyete rağmen olağandışı durumlarda bile toplum tarafından uygulanması gerektiği düşünülen ritüeller olduğunu göstermiştir. Taziyelerin Van kenti açısından geleneksel dokunun önemli bir çıktısı olduğu ve yas sürecinin ancak taziye gelen ziyaretçilerle dayanışma içinde aşılabilir zor bir süreç olarak kabul edildiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

Abuzar, C. (2010). Şanlıurfa'da değişen toplumsal yapıda taziye geleneği -Bir toplumsal yapı çözümlemesi-. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 259-274.

Aysoy, M. (2003). *Geleneksel sonrası toplum üzerine*. Açık Kitapları.

Balık, H. (2019). *Modern dönemde taziye geleneği: Taziye evleri (Batman örneği)*. (Tez No. 566023) [Yüksek lisans tezi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Biçim, H. (2021). E-aşiret: Aşiret kimliğinin sosyal medyada yeniden üretimi facebook örneği. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 674-693. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.942684>

Bruinessen, M. V. (2011). *Ağa şeyh devlet*. (7. Baskı). (B. Yalkut, Çev.). İletişim Yayınları.

Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe sözlük*. İz Yayıncılık.

Erbuğ, E. (2021). Ölüm sosyolojisi: Geleneksel ve modern toplumda ölümün toplumsal anlamları. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (8), 46-61. <https://doi.org/10.48131/jscs.1005591>

Gezgin, M. (1998). Cemaat cemiyet ayrımı ve Ferdinand Tönnies. *Istanbul Journal of Sociological Studies* (22), 183-201.

Giddens, A., Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide temel kavramlar*. (2. Baskı). (A. Esgin, Çev.). Phoenix Yayınları.

Heckmann, L. Y. (2012). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri*. (Tribe and kinship among the Kurds). (3. Baskı). (G. Erkaya, Çev.). İletişim Yayınları.

Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 21 (1), 42-79.

Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. (3. Basım). Bağlam Yayıncılık.

Ökten, Ş. (2009). Aşiret, akrabalık ve sosyal dayanışma: Geleneksel hayatı yönetme biçimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18) , 99-112.

Parin, S., Bilgili A. E. ve Menak, Z. (2012). Kent(li)leşme pratiğinde yeni bir olgu: Taziye evleri ve farklılaşan sosyo-kültürel pratikler. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 212-229.

Popper, K. (2010). *Açık toplum ve düşmanları Cilt I-Platon*. (4. Baskı). (M. Tunçay, Çev.). Liberte Yayınları.

Sağır, A. (2013). Modern dünya ve ölüm: Batılının ölüm karşısında tavırları. *Journal of History Culture and Art Research*, 2(4), 213-221.

Saraç, Ö. (2021). Samsun Folklorunda Ölüm ve Kovid-19 Salgını. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (50), 237-276.

Subaşı, N. (2003). *Öteki Türkiye’de din ve modernleşme*. Vadi Yayınları.

Turhan, E. H. (2021). Ölüm Sosyolojisi Ekseninde Ölüm Kaygısı ve Koronavirüs. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 2(2), 85-101.

Uluç, A. V. (2010). Kürtlerde sosyal ve siyasal örgütlenme: Aşiret. *Mukaddime*, 2(2), 35-52.

Ünal, S. Ü. (2011). Zamansız ölüm: Geleneksel ve modern toplum karşıtlığında ölümün yeri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11/2, 121-133.

Weber, M. (2007). *Sosyolojinin temel kavramları*. (6. Baskı). (M. Beyaztaş, Çev.). Bakış Yayınları.

Yakıt, İ. (1993). *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*. Ötüken Neşriyat.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin Yayınları.

Yenen, İ. (2015). Emile Durkheim sosyolojisinde din fenomeni. *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak-Haziran (9-17), 441-461.

Zafer, C. (2019). Ölüm olgusu ve ölümün sosyolojik etkileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Oksidentalizm ve Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 64-82.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.